

Janez Šumrada:

Spoštovane kolegice in kolegi, naprosili so me, naj na kratko poročam o **sodobnih tokovih v francoskem zgodovinarstvu**. Ker nam čas ne dopušča kakšne kompleksnejše predstavitve, se bom omejil na posplošen očrt šole okrog revije *Annales*, saj ima le-ta od polpretekle dobe sem izjemen vpliv na razvoj zgodovinske znanosti v svetu. Bojim se, da pri tem ne bom kaj več kot splošno informativen.

V začetku našega stoletja je bila francoska historiografija pretežno pozitivistično usmerjena; takšne so bile pač razmere tudi v drugih evropskih historiografijah. S pretrsanjem »klasičnih« pisanih virov je ugotavljala predvsem dejstva iz politične zgodovine in jih opisovala, ne da bi jo pritegovala globalna analiza vzrokov razvoja, gospodarska, družbena, kulturna zgodovina pa so nastopale največkrat kot shematičen dodatek politični zgodovini. Pri tem je značilno, da je bilo zgodovinarstvo v Franciji tedaj na bistveno nižji kvalitativni ravni kot sočasno na Nemškem. Tipično je tudi, da je bilo dobro razvito raziskovanje »zgodovine idej«, a pretežno v okvirih literarne zgodovine.

Izjemen razvoj naravoslovnih, tehničnih in novih družbenih znanosti — zlasti sociologije in psihologije — v 19. in začetku 20. stoletja je pozitivistično konceptijo v zgodovinarstvu krepko spodkopal; do neke mere, ki je pa v našem primeru ne smemo precenjevati, je k temu pripomogel tudi vpliv marksistične filozofije. Leta 1929 sta ustanovila zgodovinarja s strasbourške univerze Marc Bloch in Lucien Febvre revijo *Annales d'Histoire économique et sociale* (po vojni in še danes imenovano *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*) in sicer da bi — kot pove že njeno prvotno ime — pospeševala raziskovanje gospodarske in družbene zgodovine ter interdisciplinarno povezovanje z drugimi, predvsem humanističnimi/družbenimi vedami. Tako imenovani »duh Analov« oziroma »nova zgodovina«, namreč nova konceptija zgodovinarstva s predružačeno metodologijo raziskovanja, se je širil (pri tem je imel najprej daleč večji vpliv v evropskih krogih v Evropi in ZDA kot pa v sami Franciji) sprva le prek revije, po vojni pa tudi iz drugih žarišč, predvsem univerzitetnih. Od teh je najpomembnejša šesta sekcija na pariški *Ecole Pratique des Hautes Etudes*, ki so jo ustanovili Lucien Febvre, Ernest Labrousse in Charles Morazé, pripadajo pa temu krogu na tak ali drugačen način tako pomembni francoski historiki kot Fernand Braudel, Georges Duby, Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie, Pierre Goubert in vrsta drugih.

Kaj je, zelo poenostavljeno gledano, nova zgodovina, ki sama tudi ni idejno koherentna, ampak je mogoče govoriti prejkone o nekih splošnih, skupnih izhodiščih, sprejemljivih za vse zgodovinarje, ki tej šoli pripadajo? Temeljen je drugačen odnos do preteklosti, ki poudarja v smislu Febvrovega reka, »obstaja le zgodovina sedanjosti« (il n'y a d'histoire que du présent), da predmeta zgodovinske znanosti ne opredeljujejo zgolj ohranjeni viri, ampak v vsaj tolikšni meri zgodovinar sam in njegova vpetost v čas, v katerem živi. Preteklost in sedanjost se prepletata na dva načina. Zgodovinar lahko odkrije genezo nekega sodobnega procesa z vzpostavitev njegovega historičata (generativno razmerje), lahko pa primerja neke pretekle organizacijske oblike in miselne vzorce s sedanjimi (primerjalno razmerje), pri čemer pride zaradi časovne oddaljenosti do relativizacije družbene realnosti. Preprosteje povedano, zgodovinar se zave nekaterih stalnic v razvoju iz preteklosti do danes, s tem pa tudi zgodovinske smiselnosti časa, v katerem živi. Na ta način se zgodovinska znanost do neke mere vendarle konstituira kot »učiteljica življenja«. Za analiste je značilno prepričanje, da za kvaliteto raziskave niso pomembni le kvalitetni ohranjeni viri (pri tem pride do izjeme razširitve obsega virov, ki jih zgodovinar črpa, poleg »klasičnih« pisanih — pripovednih oziroma povsem literarnih ter onih, ki so preostanki vsakdanjega življenja — začne uporabljati dejansko vse, kar je iz nekega preteklega obdobja ohranjenega), marveč tudi kvalitetna vprašanja, ki jim jih raziskovalec zastavlja. Analisti neprestano pretresajo in dopolnjujejo metodologijo, z njo vedno nanovo analizirajo že znane vire in pritegujejo nove, doslej zanemarjene, hkrati pa se vseskozi oplajajo z metodami drugih znanosti in z njihovimi rezultati.

Po mnenju francoskih zgodovinarjev zgodovinarstva (npr. A. Burguière) je do petdesetih let prevladovala predvsem interdisciplinarna povezanost nove zgodovine z geografijo, saj velika dela tistega časa — takšni sta npr. M. Bloch, *Les Caractères originaux de l'histoire rurale française*, 1931, in F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, 1949 — v bistvu obravnavajo odnos med zgodovinskim razvojem in okoljem v najširšem pomenu besede. V delih te vrste se je hkrati vedno bolj prebijalo v ospredje znanstvenega zanimanja gospodarstvo in njegova kvantitativna analiza, kar je usmerjalo stroko v preučevanje gospodarske in družbene rasti v takim imenovanem dolgem trajanju (*longue durée*). Od začetka šestdesetih, zlasti pa v sedemdesetih letih postane težišče študij kulture nasploh in še močnejše približevanje antropologiji in sociologiji, pri čemer ima izjemen vpliv

tudi ofenziva strukturalizma. Izoblikuje se historična antropologija in dokončno uveljavi zgodovina odnosa do sveta (kar je ustrezen prevod francoske »histoire des mentalités«), ki po predmetu preučevanja nista jasno razmejeni druga od druge, pa tudi od ostalih tokov znotraj nove zgodovine ne. Obe se seveda zavzemata za princip totalne zgodovine, torej za preučevanje preteklosti v vsej njeni celovitosti in zlasti poudarjata bivanjskost (npr. vsakdanje življenje, zato se zgodovinska antropologija pogosto imenuje tudi zgodovina vsakdanjega življenja) in biološkost človeka. Za ti zgodovinski smeri je značilno skoraj romantično zanimanje za vse neobičajno, marginalno (zločinci, berači, spolni drugačnejši), včasih tudi za to, kar bi nekdanji »dobri okus« imenoval morbidno (bolezen, smrt).

Zgodovinska antropologija/antropološka zgodovina se je razvila pod vplivom naravoslovja (predvsem medicine) in zlasti družbenih znanosti, med katerimi gre prvo mesto antropologiji Clauda Lévy-Straussa in Američanov. Raziskuje v splošnem družbene odnose in kulturne modele, njihovo soodvisnost in družbeni vpliv, ki ga imajo. Zaradi smotnosti bomo za prikaz antropološkega zgodovinopisja, na Francoskem uporabili njegovo tematsko razdelitev, kakor se je uveljavila med francoskimi zgodovinarji:

Materialna ali fizična antropologija/zgodovina raziskuje spremembe v človekovem okolju v preteklosti. Omenimo danes že klasično delo Emmanuela Le Roy Ladurieja o spremembah podnebja po letu 1000 (*Histoire du climat depuis l'an mil*); v najnovejšem času se je pričela razvijati tudi nekakšna zgodovinska ekologija, ki spremlja nastanek in zaostrovanje ekoloških problemov od industrijske revolucije v 18. stoletju sem, preučuje pa nasploh tudi odnos posameznih družb v preteklosti do okolja.

Biološka antropologija/zgodovina se posveča človekovemu rojstvu, smrti, spolnosti, prehranjevalnim navadam (že pri Blochu) ter njihovi odvisnosti od gospodarskih, demografskih in kulturnih tokov. Tako je bilo npr. ugotovljeno sorazmerje med krivuljami cen žita in smrtnostjo prebivalstva, raziskovali so izpodiranje ene bolezni z drugo (gobavost : tuberkuloza : rak), pod vplivom psihiatrije pa tudi izginjanje nekaterih psihičnih bolezni (npr. histerije, transov, zamaknenosti), kar povezujejo z zmanjšano zavestjo o bioloških funkcijah ter novim odnosom do človeškega telesa od renesanse naprej; to je v zvezi s pojavom novih oblik politične moči — sodobne države.

Gospodarsko antropologijo/zgodovino zanima geneza gospodarskih sistemov in njihovo preoblikovanje. Zanimivo je preučevanje kulturnih blokad tehničnih inovacij, ki so v določenih družbah v preteklosti ovirale posodabljanje proizvodnje. Poseben poudarek daje ta veja raziskovanju potrošnje dobrin. V delu *Pour un autre moyen âge*, 1977 (prevedeno v slovenščino v zbirki *Studia humanitatis*) je pokazal Le Goff, kako se je tisti odnos do dela, ki spodbuja poslovni duh in dobičkazelnost, razvil znotraj verskih koncepcij klasičnega srednjega veka, ki so bile izrecno uperjene proti temu.

V okvirih družbene antropologije/zgodovine je bil po zaslugi velikih demografskih raziskav ponovno odkrit pomen družine v preteklih družbah. Že Bloch je dokazal, da izhajajo družbeni odnosi in razmerje do oblasti v srednjem veku predvsem iz krvnega sorodstva. Njegovo delo je v marsičem dopolnil G. Duby, *Le Roy Ladurie* pa je ugotovil za 15. stoletje, da so se v času globoke družbene krize ponovno okrepile vezi znotraj družinske celice.

Politično zgodovino sta Bloch in Febvre zapostavljala, kar je bila reakcija na precenjeno vlogo vladajočega razreda in političnega sistema v pozitivističnem zgodovinopisju. Politična antropologija/zgodovina ubira danes predvsem naslednje smeri: raziskuje politiko kot neizbežno družbeno in kulturno formo, preiskuje delovanje političnih sistemov in vpliv vsakokratne vladajoče ideologije na izoblikovanje konkretne politike (prim. pred nedavnim izdano knjigo François Fureta, *Penser la révolution française*) ter poudarja, da je država zgolj relativno neodvisna od družbe.

Predmet kulturne antropologije/zgodovine so ljudska verovanja in običaji, način oblačenja, delavnik in organizacija dela, verstvo, pravo, filozofska in znanstvena misel.

Gornja sistemizacija je seveda zgolj približna in se zdi, da jo je novi *Dictionnaire des sciences historiques* (PUF, Paris 1986) vpeljal predvsem z avtorjeve večje preglednosti in poljudnosti. V resnici je večina naštetih pa tudi drugih del nove zgodovine takšnih, da bi jim težko prilepili jasno in enoznačno klasifikacijsko etiketo. Nasploh je težko razločevati tisto, kar je posameznim smerem nove zgodovine skupno od posebnosti, značilnih za vsako smer. To velja tudi za določitev odnosa med kulturno antropologijo/zgodovino in zgodovino odnosa do sveta. Začetnika zgodovine odnosa do sveta sta pravzaprav že Bloch (zlasti v svojem delu *Les Rois thaumaturges*, 1924 in v posameznih poglavjih sintetične *La Société féodale*, 1939), ki je kot izrazito

sociološki zgodovinar pozoren na kulturne vzorce in ponašanja, značilne za posamezne razrede in sloje, kar razlaga kot posledico družbenega razlikovanja, in Febvre (zlasti v biografijah Lutra in Rabelaisa): Febvra zanima takoimenovano »mentalno orodje« (ouillage mental), celoten sklop kulturne in čustvene produkcije, ki sooblikuje posamečno in družbeno zavest in je z drugimi faktorji-sooblikovalci neke družbe, v stalni soodvisnosti (interakciji). Predmet preučevanja zgodovine odnosa do sveta torej že pri Febvru ni jasno opredeljen, kar je po mnenju J. Le Goffa njena najvažnejša privlačnost. Gre za nekakšno »zgodovino-križišče«, kot duhovito imenuje Le Goff interdisciplinarno prepletanje z antropologijo, sociologijo in socialno psihologijo, pri čemer je v metodološkem oziru izrazit vpliv strukturalizma. Predmet te smeri v novi zgodovini je namreč na prvi videz povsem neoprijemljiv — čustva, vse, kar je z njimi povezano in kar iz njih izhaja: strah (G. Lefebvre, J. Delumeau), verovanja in predstave o onostranstvu (Le Goffovo delo *La Naissance du purgatoire*, 1981), ljubezen (J.-L. Flandrin; ena od njegovih knjig je pravkar izšla v slovenščini), poroka (A. Burguière), otroštvo (P. Ariès) in smrt (Ariès). Za ilustracije nove zgodovine oziroma duha Analov si oglejmo nekoliko поблиže delo *L'Homme devant la mort* Philippa Ariès (izšlo 1977), ki je v desetih letih po objavi dejansko že postalo klasično. Ariès rekonstruira postopno spreminjanje odnosa do smrti na zahodu od srednjega veka do prosvetljenstva. Dokaže, da je bila smrt v srednjem veku »udomačena« (la mort apprivoisée), saj so jo občutili kot sestavni del življenja. Avtor predstavi pedagoško-versko funkcijo smrti, srednjeveški način pokopa, govori o grobu kot statusnem simbolu (poda celo tipologijo nagrobnikov), o pokopališčih kot središčih javnega življenja neke sredine (tam se je odvijalo trgovsko in poslovno življenje, ljudje so tam celo stanovali), ki so vedno ob cerkvi sredi naselja in se ne širijo. V renesančnem obdobju se prične, kakor pravi Ariès, »diskretno spreminjanje« odnosa do smrti in mrtvih. Nastopi groza pred mrličem (spomnimo se Villonā in motiva mrtvaških plešov), mrtvec ne spada več med žive, začenjajo ga od njih oddaljevati (mrtvaški prt, zatem krsta), žalovanje dobi drugačno funkcijo. Odnos do smrti postaja, kolikor, bolj gremo v naš čas, vse bolj podoben našemu današnjemu. Ariès odpira nekako obrobno vrsto dragocenih kulturnih vprašanj. Tako npr. pokaže, da je cerkveno pravo od pozne antike naprej ves čas prepovedovalo pokopavanje v cerkvah, opisuje trgovino s prestižnimi grobnimi prostori in prizadevanja nižjih družbenih plasti, da bi si zagotovile čim dostojnejši grob, pripoveduje o tem, da je bil odnos do umrlih otrok v srednjem veku tako brezbrižen, da jih pogosto plemstvo sploh ni pokopalo v družinskih grobnicah. Se bi lahko naštevali. Občudovanja vredna je tudi širina, s katero je avtor pritegoval k raziskovanju vire. Uporabljal je povsem literarna dela, historične kronike, umetnostnozgodovinsko dediščino, testamente, mrliške matrice, dela cerkvenih očetov in teologov, župnijske arhive in srednjeveške zdravniške spise. Vse skozi opozarja tudi na preostanke v ljudskem izročilu in običajih, kjer nam seveda takoj stopi pred oči izrazita podobnost med srednjeveškimi običaji na zahodu, povezanimi s smrtjo in mrličem, in onimi, ki so do nedavnega še živeli med pravoslavni in Južnimi Slovani.

Upam, da iz vsega povedanega izhaja, da si smer francoskega zgodovinarja, ki se je razvila okrog revije *Annales*, dejansko zasluži ime »nova zgodovina«, kjer skoraj ne moremo več govoriti le o interdisciplinarnosti med doslej jasno definiranimi humanističnimi/družbenimi znanostmi. Nastaja namreč neka nova znanost o preteklosti, ki sintetizira metodologijo posameznih znanstvenih panog in si prilagaja tudi njihove predmete raziskovanja. Seveda obstaja nevarnost, da bi nova zgodovina prav zavoljo takšnega razvoja lahko izgubila lastno identiteto, vendar pa je bolj verjetno, da se utegne uveljaviti — kot že nekoč racionalistična koncepcija zgodovinarja, ki je v osnovi tudi francosko delo — kot vodilna oblika preučevanja preteklosti tudi izven Zahodne Evrope in ZDA.*

Ob primerjanju metodološkega pa tudi predmetnega stanja zgodovinarja v Franciji in pri nas se seveda nujno zavemo nekaterih temeljnih problemov, ki jih bom skušal formulirati po točkah. Prvo takšno mnenje je, da splošna teoretična in praktična raven slovenskega zgodovinarja — razen nekaterih častnih izjem, nekaterih imen — ter drugih humanističnih/družbenih znanosti pri nas precej zaostaja za filozofsko in metodološko utemeljenostjo teh strok in njihovimi dosežki na zahodu. Zakaj je temu tako, ni težko odgovoriti. Gotovo smo kot celota precej nerazvita družba, zato je takšna tudi naša znanost, ki ji stalni družbeni pretresi, zlasti v zadnjih letih (omenim naj le daljšo administrativno »odpravo« uvoza tuje strokovne literature) tudi niso koristili. Vendar pa so za takšno stanje tudi objektivni razlogi. Govorili

* Avtor tega dela svojega prispevka na okrogli mizi ni prebral in je za takšno odločitev navedel dva razloga: večina prispevkov je bila jasno usmerjena v povsem druge probleme, zato bi daljše teoretično izvajanje prejkone zastranilo občo smer okrogle mize. Po drugi strani je udeležencem že krepro zmanjkovalo časa.

smo že tukaj o slovenski majhnosti, o majhnosti našega zgodovinskega ceha, konec koncev tudi o finančnih sredstvih in drugih podobnih problemih.

Drugič, treba je ugotoviti, da pri nas skoraj ni timskega dela, zlasti ne interdisciplinarnega, saj je še takozvano timsko delo, ki smo mu priča, pogosto le seštevek dosežkov posameznikov. Velik del krivde leži pri tem na zgodovinopisju samem, kjer ne gojimo sistematične znanstvene kritike in se ne sprašujemo, kako bi zgodovinska znanost na Slovenskem lahko laže in sodobneje opravljala svoje delo. V času, ko je drugod popolnoma samoumevno tesno povezovanje in prepletanje med humanističnimi/družboslovnimi vedami, smo pri nas šele začeli resneje ugotavljati možnosti za interdisciplinarnost (prim. zbornik Razmerja med etnologijo in zgodovino, Ljubljana 1986) in smo — spet so tukaj izjeme — še daleč od takšne usmeritve.

V tretji točki bi rekel, da je stroka zato relativno zaprta sama vase, in kar je še huje, tudi v posamezne institucije, da vlada med posameznimi institucijami namesto tvornega sodelovanja pogosto nekakšno rivalstvo. Njegov glavni vzrok je po moje konkurenčen položaj, v katerega potiska naše institucije uveljavljeni sistem financiranja, kljub siceršnji delitvi dela med njimi.

Četrto, vendarle bi se dotaknil tudi vprašanja ideologiziranosti, tabujskosti pri raziskovanju bližnje preteklosti, kar otežuje ali celo onemogoča kakršnokoli znanstveno utemeljeno preučevanje. Treba je reči, da se v tem pogledu v zadnjem času razmere bistveno spreminjajo na bolje, se pa zaenkrat to bolj odraža v publicistiki in memoaristiki kot v zgodovinopisju.

Kot otvoritev prave diskusije bi skušal vendarle pobrati rokavico, ki jo je v svojem izvajanju vrgel Zgodovinskemu inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU in nenazadnje tudi slovenski medievistiki prof. dr. Janko Pleterški. Namreč, če pravilno povzemam njegovo navajanje, omenjeni inštitut naj bi se pri svojem delu ne ukvarjal s pripravljanjem temeljnih del oziroma takoimenovane podatkovne baze. Kategorično moram zanikati takšno trditev. Namreč, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ima med svojimi deli in nalogami, kot temu rečemo danes, naslednja opravila: Najprej historično topografijo za slovensko, etnično ozemlje do 1500; pred enajstimi leti je izšla postumno topografija Kranjska avtorja M. Kosa in po naših skromnih ocenah je ta podatkovna baza sedaj presežena za približno petino ali celo četrtno. Pred nekaj leti je izšla historična topografija za Prekmurje, pravkar je v tisku¹ delo za Slovensko Štajersko in jugoslovanski del Koroške. Drugo takšno področje delovanja Zgodovinskega inštituta je centralna kartoteka srednjeveških listin, ki je gotovo nujen pripomoček za kakršnokoli resno ukvarjanje s srednjim vekom pri nas; slejkoprej bo dozorela za natis. Evidentiramo doslej neevidentirane viře in izdajamo viře. Ne morem pa se strinjati s prof. dr. Gestrinom, ki pravi, da naj bi bilo objavljanje virov pri nas načrtno in takorekoč stihijsko, saj je — vsaj kar zadeva starejše obdobje — popolnoma v skladu z načrtom o izdajanju virov za slovensko zgodovino, ki ga je stroka sprejela v sedemdesetih letih. Končno naj se dotaknem še dveh projektov, Inštituta, Mislim na Gospodarsko in družbeno zgodovino Slovencev. V pripravi je tretja knjiga, o prometu, da rečem nekoliko po domače, od paleolita do Tita; pri tem sodeluje večina sodelavcev Inštituta. Opozorim naj, da nas je samo šest, in se po tej plati torej precej razlikujemo od sorodnih institucij v Ljubljani, ki takšnih kadrovskih stisk pač ne poznajo. Pri tem projektu sodeluje seveda vrsta zunanjih sodelavcev z najrazličnejših področij. Končno me je moj sosed dr. Lukan spomnil tudi, na retrospektivno bibliografijo. Tudi s tem se ukvarja naš Inštitut in bo zadeva nekoč zagledala luč sveta, zainteresiranim pa so tudi zdaj na voljo obstoječe kartoteke.

Ferdo Gestrin:

Tov. Šumrada, zdi se mi, da gre tu za pomoto. Pleterški tega problema ni omenil, vsaj slišal nisem ali tudi prešljal. Ko pa sem govoril o izdajanju virov za zgodovino Slovencev pri Zgodovinskem inštitutu ZRC SAZU, je šlo zgolj samo za naslednje. Po delitvi dela med institucijami ima Zgodovinski inštitut v skrbi izdajanje virov do prve svetovne vojne. To inštitut že vrsto let tudi opravlja. Vendar je do tega prihajalo tudi povsem spontano. Mene na primer ni nihče ne zadolžil ne angažiral, naj pripravim za izdajo mitninske knjige itd. Reči sem torej hotel, da je treba znotraj globalne delitve dela narediti podroben načrt, kateri viri imajo prioriteto za izdajo in kdo bi bili potencialni avtorji priprave. Strinjam pa se, da se stanje res spreminja; načrtnost se poglablja in kaže se večja sistematičnost. Tako je npr. pri izdajanju virov za zgodovino Slovenskega primorja. Rezultati so v zadnjih nekaj letih bistveno večji kakor so bili poprej. Izdajanje starejših virov za zgodovino Slovencev je delo Zgodovinskega inštituta Milka Kosa, nihče drug tega ne dela.

¹ Medtem je že izšlo.